

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

21

BAHAR 2006

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), hakemli bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.
- Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.
- SÜİFD, tüm araştırmacılara açıktır. Bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.
- Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standardında (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfayı (A4) geçmemelidir. Bir yazarın aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayımlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındakiler (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.
- Makalelerin 100–150 kelime arası özeti ve bu özetin iki dilde (Arapça ve bir Batı dilinde) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalelerin ise Türkçe ile Arapça çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe ve herhangi bir Batı dilinde özeti verilmelidir. Makale başlıklarının ise İngilizce çevirisi yapılır.
- Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. Bunlardan ikisinde yazarı tanıtan isim ve akademik unvan yer almaz.
- Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.
- Yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her sayının hakemleri o sayıda belirtilir.

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Ahmet Önkal

Editör
Prof. Dr. Mehmet Bayyiğit

Yayın Yürütme Kurulu
Prof. Dr. A.Turan Yüksel,
Prof. Dr. Ahmet Yaman,
Doç. Dr. M. Bahaüddin Varol,
Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahçıvan,
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çaycı,
Arş. Gör. Dr. Huriye Martı,
Arş. Gör. Dr. Muhiddin Okumuşlar,
Arş. Gör. Fikret Karapınar,
Arş. Gör. Lütfi Cengiz,
Arş. Gör. Mehmet Harmancı,
Arş. Gör. Doğan Kaplan.

Danışmanlar Kurulu
Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),
Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),
Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),
Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsamettin Erdem,
Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,
Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. M. Ali Kapar
Prof. Dr. Mustafa Uzunpostalcı, Prof. Dr. İsmet Ersöz,
Prof. Dr. Süleyman Toprak Prof. Dr. Zekeriya Güler,
Prof. Dr. İ.Hakkı Sezer, Prof. Dr. Mehmet Bayyiğit
Doç. Dr. Şahin Filiz, Doç. Dr. Fevzi Günüç,
Doç. Dr. Dilaver Gürer Doç. Dr. A.Saim Arıtan,
Doç. Dr. Naim Şahin, Doç. Dr. Ahmet Yılmaz,
Yrd. Doç. Dr. Seyit Bahçıvan,
Yrd. Doç. Dr. Bayram Dalkılıç,
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

İletişim Adresi
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA
Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54
e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr

ISSN: 1300 – 5057

baskı sebat ofset matbaacılık 0 332 342 01 53

ZİYARET FENOMENİ

Galip ATASAĞUN
Yrd. Doç. Dr., S.Ü.İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

"Ziyâra"; birini, bir yeri görmeye gitmek mânâsına gelmekte olup, bu kökle ilgili "zevr" kelimesi hem ziyaret etmek, hem de ziyaret eden mânâsında kullanılır.[1] Ziyaret eden mânâsında "zâir" kelimesi daha yaygın bir kullanıma sahiptir. "Zuvâr" ve "mezâr" kelimeleri de bir kimseyi görmeye gitmek mânâsını ifade etmekle beraber, "mezâr" kelimesi Türkçemize "kabir" anlamıyla geçmiş bulunmaktadır.[2]

Ziyaret, umumiyetle dinî mânâda; ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder.[3] Kur'ân-ı Kerîm'de ziyaretle ilgili olan *"Çokluk kuruntusu sizi o derece oyaladı ki, nihayet kabirleri ziyaret ettiniz"*[4] âyeti, İslâm öncesi yapılan kabir ziyaretlerinin, dinî amaçla değil, kabile mensuplarının sayısına ölülerin de dahil edildiğini göstermek sûretiyle övünmeyi önlemek için nâzil olmuştur.

Hz. Muhammed (S.A.V.)'in hayatında, kabir ziyaretini yasaklayan, daha sonra da buna izin veren iki farklı uygulama vardır. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in, kabir ziyaretini kadın-erkek herkese yasaklaması, *"Yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve Câhiliye çağırış bağırışıyla feryâd eden kimseler bizden değildir."*[5] hadis-i şerifi gereği, İslâm'ın vakarı ile bağdaşmayan bazı Câhiliye âdetlerini unutturmak, kabirlere ve dolayısıyla içindekilere aşırı saygı besleme ve hatta onlara ibadet

[1] Mehmet Yaşar Kandemir, "Zıyâret", *İslâm Ansiklopedisi* (I-XIII), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1978-1986, XIII/620; Ünver Günay-Harun Güngör-Vahap Taştan-Huzeyfe Sayım, *Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması-Kayseri Örneği*-Erciyes Üniversitesi Yayınlan, Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri, 2001, s. 9; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 1999, Sayı: 3/165; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 2000, Sayı: 5/446; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", *Dinî Araştırmalar*, Ankara, Eylül-Aralık 2002, Cilt: 5, Sayı: 14/133; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamaları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 1999, Sayı: 4/186; Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", *Dinî Araştırmalar*, Ankara, Ocak-Nisan 2004, Cilt: 6, Sayı: 18/90; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, II/1676.

[2] Mehmet Yaşar Kandemir, "Ziyaret" maddesi, XIII/620; Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 9; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Zıyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 165; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 446; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 133.

[3] Mehmet Yaşar Kandemir, "Ziyaret" maddesi, XIII/620; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 133.

[4] Tekâsür, 1-2.

[5] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (I-XVI), Tercüme: Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987-1989, Kitâbü'l-Cenâiz, 38, III/1224.

etme şeklinde tezahür eden şirk görüntülerini yok etmek maksadına dayanıyordu. Kabirlerde bu Câhiliye âdetlerinin çirkinliği anlaşıldıktan ve ziyaret sırasında kötü söz sarf etmenin günah olduğu öğrenildikten sonra, Hz. Muhammed (S.A.V.), bu yasağı, *"Ben sizi kabirleri ziyaretten men etmiştim, artık kabirleri ziyaret edin. Çünkü kabir ziyareti âhireti/ölümü hatırlatır."*[6] diyerek kaldırmıştır.[7]

Eğer ziyareti ibadet amacıyla mübarek yerlere gitmek şeklinde tanımlarsak, İslâmiyet'te bunun en dikkate değer örneğinin, belli erkân ve menâsike uygun olarak Kâbe'yi ziyaret etmekten ibaret olan hac ibadetinde bulunduğunu kolaylıkla anlayabiliriz.[8] Ziyaret fenomenine asıl olunan konu; yatır, türbe, kümbet, tekke, ziyaret, dede mezarı gibi çeşitli isimlerle anılan ve çoğunlukla kendilerine velî, evliya, eren, ermiş, âbid, zâhid, âlim, sofu, seyyid, şeyh, gâzi, mübarek, pîr, dede, baba, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek mânevî güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli hacet, dilek, istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır.[9] Bu anlamdaki ziyaretin, yine Türkçemizde oldukça yaygın bir kullanıma sahip bulunan "adak" ile yakın ilişkisi bulunduğuna işaret etmeliyiz.[10] Adak; Tanrı'ya, kutsal tanınan bir şahsa, bir yere (türbe, mezar, ağaç, su, taş vb.), bir şeye, herhangi bir dileğinin olması, yerine getirilmesi şartıyla adı bildirilerek yapılan şartlı bir vaat, bir söz, bazen şartlı bazen peşin (mum, para, seccade vb.) bir ant olarak münferit veya topluca yapılan davranış olarak görülmektedir.[11] Aslen Türkçe olan ve Türkler tarafından yaygın olarak kullanılan[12] "adak" kelimesi; sayrılıktan sağılma, çocuk sahibi olma, evlenme, zor bir durumdan kurtulma vb. gibi amaçlara yönelik isteklerin yerine getirilmesi için yüce varlıklara, ermişlere, tapınaklara, yatırlara,

[6] Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (I-XI), Tercüme: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1973-1980, Kitâbü'l-Cenâiz, 36, V/256.

[7] Mehmet Yaşar Kandemir, "Ziyâret" maddesi, XIII/620.

[8] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 9; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 165.

[9] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 10; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 165-166; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 446, İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 133; Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", s. 90.

[10] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 10; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

[11] Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s. 9; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", *Fırat Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 1996, Sayı: 1/287.

[12] Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 19; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

ziyaretlere adanan oruç, kurban, yiyecek eşya[13] vb. gibi şeyleri ifade etmekte olup, bu terimin bütün Orta Asya Türk lehçelerinde, her lehçenin fonetik özelliğine göre kullanılan "ıduk, ıtık, ıyık, ızık[14] ıdık ve "ısık"[15] gibi kelimelerden türemiş olması kuvvetle muhtemeldir.[16] Mamafih "adak" ve ona nispetle daha az kullanıma sahip bulunan ve esasen daha hususî ve dinî bir veçhe arz eden "nezir"de, kurbanın veya adanan şeylerin sunulması söz konusudur.

Ziyaret yerleri, sadece, her zaman için, kendilerinde belli bir mânevî güç, feyiz ya da bereket bulundurduğuna inanılan ve birtakım efsaneler, hikâyeler, kerâmetler ve mertebeler atfolunan kişilerin mezarları, türbeleri yahut onlara ithaf olunan makamlar değildir; zira kutsal bilinen birtakım taş, ağaç, kaynak, göl, kaya ve dağ gibi mekânlar ve şeyler de ziyaret yeri kategorisine dahil edilmektedir.[17]

Fenomenolojik açıdan bakıldığında ziyaret fenomeni, kendilerinde beşer üstü ilâhî güç ve kudretlerin bulunduğuna inanılan, birtakım mezarların, türbelerin ve ağaç, su, dağ, taş vb. gibi mevkilerin çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesini ifade etmekte olup, insanları buralara cezbeden şey, onlarda bulunduğuna inanılan mânevî güç, feyiz ve bereket veyahut da fenomenolojinin diliyle ifade etmek gerekirse, kutsalın, onunla birtakım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde insanlara faydasının dokunacağına inanılmakta oluşudur. O halde yapısal bakımdan ziyaret fenomenini; kutsalın bir tür tezahür ve yaşanış biçimi[18] olarak kabul edebiliriz. Mircea Eliade'ın ifadesiyle, söz konusu yerlere gösterilen ilgi, bunlara yapılmış bir tapınma değil, onların, kutsal bir tezahürü olmalarında gizli olması[19] nedeniyle, kutsal nesne ile temasa geçen kimsenin, kendisini, kutsalı tayin eden asil güçle temasa geçmiş[20] görme psikolojisiyle yakından ilişkilidir.

[13] Sedat Veyis Örnek, *Budunbilim Terimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1973, s. 11; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

[14] Harun Güngör, "Türkler'de Kutsal Mekan Anlayışı (Kayseri Örneği)", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 43/40; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray, İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

[15] Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 19-21; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

[16] Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

[17] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 10; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 166; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 446.

[18] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 104; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

[19] Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, Tercüme: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1992, s. X; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 186.

[20] Harun Güngör, "Türkler'de Kutsal Mekân Anlayışı (Kayseri Örneği)", s. 39; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 187.

Ziyaret fenomeni çerçevesindeki inanç ve uygulamalara aslında sadece ülkemizde değil, fakat aynı şekilde öteki Müslüman Türk ülkelerinde de daha İslâm öncesi dönemden itibaren rastlanıldığı bilinmektedir. Üstelik olay yalnızca Türk dünyasına mahsus da değildir. Zira İslâmiyet öncesi dönemde de Araplar arasında buna rastlamaktayız. Özellikle Kuzey Afrika'da ve oradan aldığı etkilerle zenci Afrika dünyasında "Murabitizm" veya "Mirabitizm" denilen ve çeşitli maksatlarla velîlerin mezarlarının yahut öteki kutsal bilinen mekânların ziyaret edilmesi olayının yaygın olduğunu belirtmeliyiz.[21]

Ziyaret olayı ve inancı sadece Türk yahut İslâm dünyası ile de sınırlı değildir. Zira, bilindiği gibi, "Natürizm" ve "Animizm" diye adlandırılan ve tabiata yahut tabiat kuvvetlerine veya onların kişileştirilmiş şekillerine veyahut da ruhlara ve özellikle de "Ata Ruhları"na tapınma şeklindeki inanç ve uygulamalara Afrika, Amerika ve Avustralya'nın ilkel yerlilerinin yanı sıra, Uzak Doğu ülkelerinde ve hatta Çin'de, Hindistan'da, eski Yunan ve Roma'da da rastlanmaktadır.[22] Öte yandan Hıristiyanlık, "Azizler Kültü"nü, daha ilk dönemlerinden itibaren dinî hayatın önemli bir parçası haline getirmiş bulunmaktadır.[23]

Böylesine bir perspektiften bakıldığında ziyaret fenomeni, dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip bulunan bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki, ziyaret fenomeni inanç ve uygulamaları toplumlara, kültürlere, devirlere ve yerlere göre aralarında dikkate değer farklılıklar göstermişlerdir. Ancak basit bir karşılaştırma bile onların arasında ilginç paralelliklerin bulunduğunu anlamamıza izin verecektir.[24]

İlkel ve ilâhî hemen hemen bütün dinlerde kutsal, merkezî bir öneme sahiptir. Bütün dinlerde kutsal ve kutsal olmayan (profan) arasındaki fark göze çarpmaktadır. Hatta kutsalın dinde en önemli işaret olduğu ve tanrı düşüncesinden daha köklü bir yer tuttuğu belirtilmektedir. Nitekim Budizm gibi bazı dinler herhangi bir tanrı inancını gerekli görmedikleri halde, kutsal fikrine sahiptirler.[25] Bu durumda kutsaldan kastedilen şey ve kutsalın belirleyicileri nelerdir? Bu noktada bazı açıklamaların yapılması gerekmektedir.

[21] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 10; Mehmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 166; Ahmet Gökbel, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 1996, Sayı: 1/173-178, İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 447.

[22] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 10; Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 307 vd.; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 166; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 447.

[23] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 10.

[24] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 10-11; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 167; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 447.

[25] Ahmet Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, Ankara, 1998, s. 337; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 444.

"Kutsal" kelimesi, İngilizce'de "sacred" ve "holy", Latince'de "sanctum" ile, diğer batı dillerinde de bu kelimelere çok yakın kavramlarla ifade edilmektedir. Özellikle saygı duyulan veya hürmet gösterilen ve insanlar tarafından kutsal kabul edilen objeler "sacred", Tanrı tarafından kutsal kabul edilenler ise "holy" ile ifade edilmiştir. Hatta "sanctum" ile, bir realite olarak kutsallık ve ilâhî güç ifade edildiği gibi, fertlerin davranışları ile de ilgili olduğu bir gerçektir. Nitekim aziz, velî ve eren gibi anlamlara gelen "saint" kelimesi de "sanctum" kelimesinden türemiştir. Bu yüzden Hıristiyan kültüründe mevcut olan kutsal mekânların çoğu azizler ile bağlantılıdır. Kutsal kelimesinin ilâhî metinlerdeki kullanımı ise şöyledir: Eski Ahid'de kutsal karşılığında "gados" ve "godes", Yeni Ahid'de Yunanca "hagios" ve Kur'ân-ı Kerîm'de değişik köklerden türeyen "kuddûs", "mukaddes", "harem", "haram", "bâreke", "tebâreke" ve "mübârek" vb. kelimeler kullanılmıştır.[26]

"Kutsal" kelimesi Türkçe'de;

1. Güçlü bir dinî saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsî, mukaddes
2. Tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen, kutsî, mukaddes
3. Bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen
4. Tanrı'ya adanmış olan, tanrısal olan

gibi anlamlara gelmektedir.[27] "Kutsallık" ise; özü itibariyle gizemli ve tabiatüstü güç ile olan teması sebebiyle bir kısım eşyaya, bazı insanlara, hayvanlara, bazı yerlere, olay ve faaliyetlere atfedilen üstünlüktür.[28]

Yukarıda söz konusu olan kutsal nesneler, bu özelliklerini Tanrı'nın tezahür etmesinden almaktadırlar. Bu, tamamen farklı bir şeyin, bizim dünyamıza ait olmayan bir gerçeğin, "doğal", "dindışı", dünyamızın ayrılmaz parçası olan nesneler içinde açığa çıkmasıdır. Bazı insanlar, kutsalın açığa çıkmasının bazı biçimleri karşısında bir rahatsızlık duymaktadır. Onun, bazı insanlar için kutsalın taşlarda veya ağaçlarda açığa çıktığını kabul etmesi güçtür. Oysa söz konusu olan bizatihi taş veya ağaca tapınma değildir. Kutsal taş, kutsal ağaç, taş veya ağaç olarak tapınma nesnesi değildirler, onlara tapınılmaktadır, çünkü onlar birer kutsal tezahürüdürler, çünkü onlar artık ne taş, ne de ağaçtır, onlar kutsal olanı açığa çıkarmaktadır. Bu sebeple eski toplumlara mensup insanlar, mümkün olduğunca kutsalın içinde veya kutsallaştırılmış nesnelerin yakınında yaşama eğilimine sahiptirler. Bu eğilim gayet anlaşılabilir niteliktedir. Zira onlara göre kutsal, güce ve bunun niha-

[26] Ahmet Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", s. 337-340; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 447.

[27] *Türkçe Sözlük*, II/939; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 445; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 131.

[28] Ahmet Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", s. 340; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 446; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 131.

yetinde en mükemmel gerçeğe eşdeğerdir. Kutsal güç demek hem gerçek hem de ebediyet ve etkinlik demektir.[29]

Gerçekten kutsal mekân, kutsalın tezahürünü, çevredeki kozmik ortamdan bir toprak parçasını ayırma etkisine ve onu niteliksel olarak farklı kılma etkisine sahip bir kutsalın ortaya çıkışını gerektirmektedir. Çoğu zaman bir yerin kutsal olarak nitelendirilmesi için illâ Tanrı'nın bir zuhuru da gerekmeyebilir. Bazen herhangi bir işaret, mekânın kutsallığını belirtmeye yeterli olabilmektedir.[30] Meselâ, maddî ve manevî sıkıntısı olan bir insanın herhangi bir mekânda teneffüs ettiği hava, içtiği su veya bir ağacın altında bir süre yatarak rahatlaması ve sıkıntılarından kurtulması, o mekânın kutsallığına delâlet eden işaretlerden bazılarını oluşturur. Söz konusu emareler, bununla da sınırlı kalmaz. Türkiye'de birçok yerdeki su kaynakları, ağaç, taş ve tepe gibi unsurlar çeşitli şekillerde bazı hastalıkların tedavisinde veya çaresizlik durumlarında ümit kapısı olarak ilgi görmektedir.[31]

Günümüzde de kutsala yakın veya kutsal ile beraber yaşama arzusu, bir çok insanda mevcuttur. Çünkü kutsalın yoğun olarak hissedildiği yerlerde insanlar kendilerini daha çok emniyette görmektedirler. Bu sebeple olsa gerek, kutsal mekânların az olduğu yörelerde yaşayan insanlar, yaşadıkları coğrafyanın önemini artırmak ve kendilerinin de kutsala yakın olduklarını göstermek maksadıyla yeni kutsal mekânlar ihdas etmektedirler.[32]

İlâhî dinlerde en yüce mânâda kutsallık Tanrı'ya aittir ve kutsalın belirleyicisi kutsalın bizzat kendisidir. İslâm'da kutsala daha yakın olan insanları ifade etmek üzere velî, evliya, şehit vb. kelimeler kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb-ı Mukaddes'te de "Mescid-i Harâm"[33] "Beytü'l-Makdis"[34], "Mukaddes Tuvâ Vadisi"[35] gibi bazı yerler kutsal olarak belirlenmiş ve bu mekânlara gelişi güzel girilemeyeceği ifade edilmiştir.[36]

Ziyaret fenomenine tarihî perspektiften baktığımızda, Anadolu'da, karşımıza çıkan ziyaret fenomeninin, uzun bir tarihî süreç içerisinde dinî, tasavvufî ve sıhrî pek çok unsur tarafından şekillendirildiğini görmekteyiz.

[29] Mirce Eliade, *Kutsal ve Dındışı*, s. IX-XI; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 445; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 132.

[30] Mirce Eliade, *Kutsal ve Dındışı*, s. 6-7; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 131-132.

[31] Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara, 1987, s. 108-180; Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 78-82; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 93-12; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 132; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî Bektaşi İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 115-140.

[32] İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 445-446; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 132.

[33] Hacc, 26.

[34] Tekvîn, VIII/20-21; II. Samuel, XXIV/18-25.

[35] Tâ Hâ, 12; Çıkış, III/5.

[36] İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 446.

Türklerin Anadolu'da şekillenen dinî kültür ve yaşayışları üzerinde, ziyaret fenomeninin köklerinin İslâm öncesi döneme kadar uzanan birçok dinî, kültürel ve sıhrî unsurların etkileri olduğu hususuna dair birtakım ilmî çalışmalar yapılmıştır.[37] Bilindiği gibi, Türkler Müslüman olmadan önce, geleneksel Türk dininden başka Şamanizm, Budizm, Mazdeizm, Maniheizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi birtakım dinlerle de temasa geçmiş ve hatta onlardan bazılarını kabul etmişlerdir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre, Türklerin İslâmiyet'le temasları ilk kez VII. yüzyılda Müslüman Arapların fetih hareketleriyle başlamış, bu yeni dini benimsemeleri ise üç yüz yıla yakın bir süre almış ve nihayet Türkler, IX. ve X. yüzyıldan itibaren büyük kitleler halinde Müslümanlığı kabul etmeye başlamışlardır.[38] Bu süreç XIV. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu sebeple, geleneksel Türk din ve kültürlerine ait birçok kırıntı İslâmî motiflerle birleşip, yeni bir renge bürünmek sûretiyle varlıklarını devam ettirmişlerdir.[39] Olaya bu açıdan baktığımızda, günümüzde, Anadolu'da yaşatılan ziyaret fenomeninin temelinin geniş ölçüde, İslâm öncesi eski tabiat kültlerinden Şamanist uygulamalar ve özellikle Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm ve Mazdeizm gibi dinlerin kalıntılarının zaman ve mekân içinde bağdaştırılması sûretiyle oluşturulduğunu söyleyebiliriz.[40]

Kökleri tarihin derinliklerine uzanan ziyaret fenomenini iktisadî, sağlık ve kültürel şartlar ile ilgili görmek ve bu konudaki ihtiyaçların karşılanması halinde bu ziyaretlerin kalkacağını düşünmek[41] ilmî bir görüşü yansıtmıyor. Çünkü günümüzde iktisadî ve ilmî yönden ileri derecede olmalarına rağmen Amerika, İngiltere ve Japonya vb. ülkelerde de bu tür ziyaretler görülmektedir.[42]

[37] Hilmi Ziya Ülken, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1971, XVII/1-28; Fuad Köprülü, "İslâm Sûfi Tarikatlarına Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", Türkçe'ye Çeviren: Yaşar Altan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1972, XVIII/141-152.

[38] Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, 3. Basım, s. 78-79; Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 111; Ünver Günay-A. Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme Din ve Tarikatlar*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1999, s. 147; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 187; Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", s. 91.

[39] Ünver Günay-A. Vehbi Ecer, a.g.e., s. 147; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 187; Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", s. 91.

[40] Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 187; Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım (Keçeci Baba Örneği)", s. 91.

[41] Mediha Berkes, "Elvan Köyünde Bir Sosyal Araştırma", *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1943, Cilt: III, Sayı: I/135; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 288; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 447.

[42] Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 321-322; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 288; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 447.

İnsanlar, niyet, dilek, istek veya ihtiyaçlarını bir ziyaret yerine başvurarak adaklarla elde etmeye çalışmaktadırlar. Ancak İslâm âlimleri dinî açıdan, kabirlerin tezyini, kabirlerde mum yakma, türbelerin pencerelerine ve ağaçlara bez bağlama hususlarının İslâm'da yerinin olmadığını belirtmektedirler.[43] Bu davranışlar, din ile eski inanç kalıntılarının, sihir, büyü pratiklerinin karışması kadar, insanların İslâm dinini yeteri kadar bilmemesi, ihtiyaç ve isteklerini gerçekleştirme zorunluluğu veya imkânsızlığı, güvensizlik gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu sebeplerle insanın kendi varlığını aşan, kendisine imkânlar sağlayabileceğine inanılan çeşitli yerlere veya varlıklara yönelmesi Din Psikolojisi açısından önemli bir olay olarak görülmektedir.[44]

Türkler İslâm'ı kabul etmekle birlikte bazı inançlarını muhafaza ettikleri gibi, aynı zamanda Anadolu'da buldukları bazı inançların etkisinde kalmışlardır. Meselâ, mezarlara ve ağaçlara adak olarak çaput bağlamak en ilkel kabile geleneklerinde de vardır.[45] Türklerin İslâm öncesi dini sistem içinde mevcut olan Atalar Kültü, İslâmiyet'le birlikte Türklerin kutsal mekân fikrini türbe, yatır, dede mezarı, evliya vb. şekillerde Anadolu'ya taşımasına sebep olmuştur. Bunu İslâmî birtakım motiflerle de zenginleştirerek bir kültür oluşturmuşlardır.[46]

Genellikle yatırlar, erenler, evliyalar, dedeler, türbe ve mezarlar birbirleriyle eş anlamlı olarak belirtilmektedir. En eski yatırların, çoğu zaman Anadolu'ya fetih ve İslâmlaştırma mücadelesinde kahramanlıklar, kerametler, faziletler gösteren kimselere ait olduğu düşünülmektedir. Bunları müteakip tarikat öncülerini, şeyhleri, pirleri, babaları ve dedeleri zikredebiliriz.[47] Bu dedeler, babalar, şeyhler ve pirler içinde şehit ve gaziler olduğu gibi, özellikle dikkati çeken nokta bunların çoğunun birer tarikata bağlı zatlar olduğudur.[48] Günümüzde de tarikatlara mensup şahısların çoğunluğunun türbe, mezar, tekke ziyaretlerine, dilek ve adakta bulunma işlerine çoğu zaman taraftar olduklarını ve çeşitli menkıbeler anlatarak ziyaretçileri bu tür davranışlara teşvik ettiklerine şahit olunmaktadır.[49]

Anadolu'daki birçok ziyaret yerinin oluşmasında dikkatimizi şu nokta çekmektedir:

[43] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 264; A. Hamdi Kasapoğlu-M. Şevki Özmen, "Hurafe ve Batıl İnanışlar", *Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası*, Ankara, Nisan 1956, Cilt: I, Sayı: 1/44-46.

[44] Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 329, İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 288.

[45] Mehmet Aydın, "Mut Bölgesinde Yaşayan Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Tahlili", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, (Gelenek, Görenek ve İnançlar)*, Ankara, 1992, IV/38.

[46] Harun Güngör, "Türklerde Kutsal Mekan Anlayışı (Kayseri Örneği)", s. 40; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 289.

[47] Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 321; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 289.

[48] Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 300-301; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 289.

[49] İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 289.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında hiç şüphe yoktur ki, Horasan Erenleri veya bir başka tabirle Alperenlerin gazi ve velîlerin rolü oldukça önemlidir. Çünkü Anadolu bunlar tarafından sadece fethedilmemiş, aynı zamanda vatanlaştırılarak yurt haline getirilmiştir.

Anadolu halkı, burayı kendilerine vatan yapan insanları ebedîleştirmek, yaşadıkları hayatı onlarla paylaşmak istemiş, bir yandan bölgedeki ağaç, kaya, mağara vb. unsurları kutsallaştırarak taşı ve toprağı ile vatanı kutsallaştırma yoluna giderken, diğer yandan bu vatanın asıl sahipleri olarak düşünülen ve birçoğu yüce dağ başında mekân tutmuş kişiler olarak tahayyül ettiğimiz bu Alperenlere birer makam tahsis etmiş, bu yerleri de ziyaret ederek onlara karşı olan vefa borçlarını yerine getirmeye çalışmışlardır.

Türk-İslâm kahramanlarının mezar ve makamı olarak ziyaret edilen bu yerlerin yanı sıra, kökünü önceki kültürlerden alan bazı kutsal mekânlara da rastlanmaktadır. Böyle olmakla beraber Anadolu insanı onları da efsane ve menkıbelerle ana kültürümüz içine dahil etmiş, ona kendi kültürel ve dinî rengini vermiştir.[50]

A. ZİYARET YERLERİ

1. Mezarlar-Yatırlar:

Kutsal kabul edilerek ziyaret edilen yerlerin büyük bir bölümünü mezarlar oluşturmaktadır. Arapça "türâb" yani toprak kelimesinden, yazı dilindeki "turba"nın halk diline kazandırılarak Türkçeleştirilmiş şeklinden ibaret olan ve Arapça'da evliyaya ait hem basit mezarları hem de âbidevî mezarları ifade etmek üzere "kubbe"nin karşılığı olarak kullanılan "türbe", Türkçemizde genellikle ölünün gömüldüğü yerde, kabrin üzerine yapılan binayı ifade etmek için kullanılmakta ve Türklerin dinî kültür tarihi içerisinde oldukça eski dönemlere uzanmaktadır. Ziyaret amacıyla gidilen türbeler Orhun Kitabeleri'nde "bark" adı altında geçmektedir. Bununla birlikte, ev-bark teriminde de açıkça görüldüğü üzere, her ne kadar "bark" ulu kişilerin yattıkları ve ziyaret konusu olan türbeleri ifade ediyorsa da, ev ile birlikte zikredildiğinde, menşeinde içerisinde aile cemaatinin yaşadığı evin kutsiyetini ifade etmektedir. Makam türbeleri ise, kendilerine büyük saygı duyulan mübarek şahsiyetlere atfolunan manevî ikâmetgâhlardır ve bu bakımdan oralarda fiilen bir mezarın bulunup bulunmaması, onların kutsal bilinip, ziyaret konusu olmaları için bir engel teşkil etmemektedir.[51]

[50] Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 163; Ahmet Gökbel, "Şarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2000, Cilt: VI, Sayı: 1/2-3; Ahmet Gökbel, "Gürün'de Ziyaret Yerleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2002, Cilt: VI, Sayı: 2/3; Ahmet Gökbel, "İmranlı'nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2003, Cilt: VII, Sayı: 1/3-4.

[51] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 76.

Ziyaret yerleri ve oralarda yatan kimselerle ilgili olarak, genellikle efsane ve menkıbeler, tarihî tespitleri kat kat aşmakta ve bu kişilerin şahsiyetlerini efsanevî ve menkıbevî bir görünüme büründürmektedir. Bununla birlikte efsanevî ve menkıbevî şahsiyetleri hakkında bazen oldukça bulanık izleri ve çağrışımları bize sunmakta, ancak çoğu zaman onlar ziyaret konusu olup, kutsal bilinmelerinin ötesinde bize ne tarihî ne efsanevî ne de menkıbevî hiçbir bilgi sunmamaktadır.[52]

Dede, eren ve evliya adıyla anılan genellikle düz arazide veya bir mezarlık içinde yer alan, çoğu basit mezarların, ilk zamanlarda millî efsane kahramanlarına ve din ululara verilen lâkaplar olduklarını biliyoruz. Yatırlar ise tabiatüstü gücü olduğuna ve insanlara yardım ettiğine inanılan saygın ölülerin mezarlarıdır.[53] İnsanlar istek ve ihtiraslarını gerçekleştirmede karşılaştıkları zorluk ve imkânsızlıklar karşısında ya büyüleyici ya da kutsal bildikleri varlıklara yaklaşarak, ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar. İşte insanların kendilerine yardım ve faydası dokunacağına inandıkları varlıklardan biri de "yatırlar"dır. Bunlar, sağlıklarında zühd, takva, ibadet ve muhabbetle yaşayan, vatanı, milleti uğrunda şehâdet mertebesine ulaşan, Allah'ın sevgili kulları arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, Allah katında hatırlarının kırılmayacağı inancı ile ilk dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült haline gelmiş velîler olarak kabul edilebilirler.[54]

Zaman, zaman, zâviye, dergâh, hangâh ya da âsitâne gibi isimler altında da anılan tekkelere gelince, her ne kadar gerçekte onlar tasavvufî tarikatların âyin yapmalarına mahsus mekânları ifade ediyorsa da, onlar muhtemelen yine tarikat ululârının, şeyhlerin, velîlerin, dervişlerin yahut tarikatta belli bir makam ve mertebeye erişmiş mübarek ve muteber şahsiyetlerin yattıkları yerlerdir.[55]

2. Ağaçlar:

Sadece kişiler ve onların mezarları değil, aynı zamanda birtakım ağaçlar da ziyaret edilmektedir. Kutsal kabul edilen ve çeşitli amaçlarla ziyaret edilerek bezçaput bağlanıp, dilekler tutulan ve bunların gerçekleşmesi için dualar edilen çalılar ya da ağaçların önemli bir kısmı ziyarete konu teşkil eden mezar motifi ile birleşip bütünleşmiş durumdadır. Bununla birlikte bu durum genel bir kural değildir. Zira, ziyaret yeri olan mezarlardan, türbelerden, yatırlardan yahut mezarlıklardan bağımsız olarak, bizzat ağaç unsurunun kutsal bilinip ziyaret edilmesinin de örnekleri mevcuttur. Bunlar tek bir çalı ya da ağaç olabildikleri gibi, üç, beş, yedi şeklindeki birtakım kutsal sayılarda toplanan kümeler halinde de tezahür edebilmektedir.[56]

Kendilerine kutsiyet izafe edilen ağaçlara cinsleri itibarıyla göz atıldığında, onların pelit, dağdağan, kayısı, kara ağaç, melengiç, ardıç, iğde, alıç, çalı vb. olduk-

[52] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 76.
[53] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 76.
[54] Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 167.
[55] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 76-77.
[56] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 78.

ları görülmekte ve genelde onların dikenli türlerine rağbet edildiğini görmekteyiz. Bu ağaçların kutsal sayılmaları, onlarla ilgili birtakım yasakları da beraberinde getirmektedir ki, bu durumda, kutsalın bir yandan insanı kendine cezbeden ve öte yandan da korkutup sakındıran çift yönlü, karmaşık karakteri göze çarpmaktadır. İşte bu sebeptendir ki, bir yandan bu kutsal olarak kabul edilen ağaçlar insanları birtakım dileklerinin gerçekleşmesi için kendilerine çekerken, öte yandan onların kesilmesi, yakılması ve hatta yapraklarından dahi istifade edilmemesi şeklindeki sakındırıcı birtakım yasakları da içermektedir. Hatta bu yasakların, bu ağaçlara konan av hayvanlarının avlanmasının yahut çevresinde avlanmanın yasaklanmasına kadar uzanması ilginçtir. Halk bu ağaçlardan faydalanmaya çalışanların veya onların çevresinde avlananların gece rüyalarında korkutulmak sûretiyle ikaz edildiklerine, hatta bu işi yapmakta ısrar edenlerin çeşitli felâketlere maruz kaldıklarına inanmaktadır. Öte yandan bu tür ağaçların meyvelerinin şifa niyetiyle yenmesi olayı ise hiç şüphesiz kutsalın cezbedici özelliğinin bir sonucundan başka bir şey değildir.[57]

Yeryüzünde en yaygın kültlerden biri olan "Ağaç Kültü", Dinler tarihçilerinin tespitine göre, insanlık tarihinin hemen her döneminde kendini göstermektedir. Çünkü ağaçlar birçok toplum ve dinde, ilâhların ve ruhların barındığı kutsal varlıklardır.[58] Hatta bazı toplumlar tarafından, evren dev bir ağaç şeklinde tasavvur edilmiş ve varlığı simgesel olarak ağacın hayatıyla ifade edilmiştir. Gerçekten kült konusu olması açısından ağaç, bizzat şekliyle çok ilgi çekicidir. Ağaç, yerin dibine uzanan kökleri, göğe doğru dik bir şekilde yükselen gövdesi ve gökyüzüne dağılan dal, budak ve yapraklarıyla olduğu kadar, mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha pek çok özelliğiyle de arkaik toplumların birtakım dinî düşüncelere sahip olmasında oldukça etkili olmuştur.[59] Çünkü bitkilerin ritmi, aynı anda hem hayatın ve yaratılışın, hem de gençlik ve ölümsüzlük yenilenmesinin sırlarını açığa çıkarmaktadır.

Ağacın oluşumu ile kendi hayatının tabiî seyri arasında bir benzerlik kuran insan, hayatını idame ettirdiği her coğrafyada kutlu mekânlarla, ağaçlar arasında ilişki kurmuştur. Bu sebeple, en ilkel toplumlardan günümüze kadar bütün mabetlerde ve mukaddes yerlerde ağacın varlığı dikkat çekmektedir. İlk çağlarda Hindistan, Mezopotamya, Mısır ve Ege Havzası gibi birçok bölgede, ilâhların veya

[57] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 78-79; İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 2001, Sayı: 6/ 71.

[58] James G. Frazer, *Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri-I*, Tercüme: Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 57-110; Hikmet Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, Ankara, 1976, s. 129 vd.; İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 56.

[59] Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşi Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul, 1983, s. 83-84; Jean Paul Raux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Tercüme: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul, 1994, s. 123; Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul, 1995, s. 102-103; İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 56.

Tanrı'nın bir ağaçta tecelli ettiğine inanıldığını gösteren birçok örnek vardır. Bu örnekler insanoğlunun tanrısal güç ile ağaç arasında bir ilişki kurduğunu göstermektedir.[60]

James G. Frazer, Avrupa'nın din tarihinde ağaçlara tapınmanın önemli rol oynadığını, özellikle Âri kökten gelen bütün büyük Avrupa aileleri arasında, ağaca tapınmanın yaygın olduğunu ifade etmektedir.[61] Ağaç kültünün önemli bir örneğini de Cahiliye Arap gelenekleri oluşturmaktadır. Cahiliye Araplarının inançlarına göre, melekler ve cinler bazı ağaçları kendilerine mekân seçmişlerdir. Bu inancın gereği olarak Araplar, kutsal ağaçlara adak ve kurbanlar sunarak, hastalıkları için şifa aramışlardır.[62]

Türk milletinin yurt edindiği her yerde ağaç kültünün izlerine rastlanmaktadır. Orta Asya Türklerinde en mukaddes ağaç "kayın ağacı"dır. Şaman, âyin yaparken mutlaka kayın ağacı bulundurulur ve davulunda mutlaka kayın ağacı resmi bulunur. Yine Başkurtlarda kayın ve ardıç/artış ağaçlarına saygı gösterilir. Nezir kurbanları ve yağmur duaları bu ağaçların yanında yapılırdı.[63]

Diğer tabiat kültlerinde olduğu gibi ağaç kültünde, ağacın maddî varlığının değil, temsil ettiği gücün (mana) kült teşkil ettiği, bu sebeple ağacın kutsal olduğu kabul edilmektedir. Şunu da belirtmekte fayda vardır ki, her ağaç veya aynı tür ağaçların her yerde ve her zaman kült konusu olmadığı, genellikle yüksek dağ ve tepelerin başında tek olan meyvesiz, içlerinde kovuk bulunan ve ulu ağaçlar tercih edilmektedir. Kült olan ağaçlar genellikle çam, incir, ardıç, kayın, meşe, çınar vb. türlerden meydana gelmektedir.[64]

Türklerde, grup halindeki ağaçlardan ziyade tek ağaç, kült konusu olmaktadır. Bunun sebebi herhalde, çıplak ve ıssız bir arazide bulunan tek ağacın görünüş itibarıyla daha esrarengiz ve daha etkileyici bir manzara arz etmesi olabilir.

Ağacın, insan hayatıyla ilgili görülmesi, aslında onun devamlı yeniden dirilen bir varlık sıfatıyla bizzat hayat taşıyıcısı olduğu inancıyla bağlantılı olmasından-

[60] Hikmet Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", s. 129-133; Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşi Menakıbnamelerde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 84; İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 56.

[61] James G. Frazer, a.g.e., I/57; İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 56.

[62] Hikmet Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", s. 130; Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşi Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 85; *Türk Ansiklopedisi* (I-XXXIII), Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1946-1984, I/223, "Ağaç" maddesi; İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 57.

[63] Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler-II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 253-258; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, 2000, s. 64; İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 57.

[64] Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşi Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, s. 84; Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsan*e, s. 102; İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 59.

dır. Bunun için eskiden olduğu gibi günümüzde de Anadolu'da mezarların ağaç altlarına yapılması yahut mezarlara ağaç dikilmesi geleneği sürmektedir.

Ziyaret edilen ağaçların çevreleri kutsal sayılmakta, onlara bez-çaput bağlanırken dilekler tutulmakta ve bu dileklerin gerçekleşmesi için kurban kesilmekte ve dua edilmektedir. Bu ağaçlardan bazılarının bizzat tedavi amacıyla kök kısmındaki suyu, yaprağı, meyvesi veya çevresindeki taş ve toprak, vücudun ağrıyan yerine sürülmek veya yenilmek sûretiyle şifa beklenilmektedir.[65]

3. Taşlar:

Ziyaret fenomenine konu olan bir diğer husus taşlardır. Ziyaret fenomeni ile ilgili olarak ağaç motifinde olduğu gibi taş motifinde de iki ve hatta üç farklı durum söz konusudur ve bunların birbirlerinden ayırt edilmesi gerekir. Zira bir kısım taşlar, mezar, türbe, ağaç gibi öteki kutsal ziyaret objeleri ile birlikte bulunursa değer ifade ederler, diğer bir kısım taşlar yahut kayalar ise başlı başına bir kutsiyet kaynağı olmakta ve çeşitli amaçlarla ziyaret edilmektedirler. Nihayet bir üçüncü grup taşlar, mübarek yerlerin ziyaret edilmesi esnasında, ziyaret âdâbı ve dilek tutma usûlünün bir aracı olarak fonksiyon görmektedirler. Meselâ, mezar taşına veya türbe duvarına taş yapıştırarak, yapılan dileğin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin belirlenmesi ki, taşın yapışıp düşmemesi dileğin gerçekleşeceğine, yapışmayıp düşmesi ise gerçekleşmeyeceğine işaret kabul edilmektedir.

Bazı taşlar, yanında bulundukları kutsal mezar motifi ile birleşerek şifa ve tedavi edici yönleriyle ortaya çıkmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, bu taşlara şifa gücünü veren, aslında yakınında bulunduğun, ziyaret konusu olan yatır ya da türbe daha doğrusu orada yatmakta olan velînin sahip olduğu manevî kuvvet, güç, feyiz ya da berekettir. Bazı kayaların ise başlı başına kutsiyet kaynağı olarak kabul edilmesi, onlara kutsallık kazandıran bir akide veyahut efsaneden kaynaklanmaktadır.

Yine bir diğer taş-kaya motifi, uygunsuz ve istenilmeyen, hoş görülmeyen bir anda, bir hareketi yapma neticesinde taş kesilme, taşlaşma inancı sonucu ortaya çıkan durumlardır.[66]

Geleneksel Türk dininde "Yer-Su Kültü"ne bağlı inanç sistemi içinde taşların ve kayaların kutsallığına inanma, Türk kavimlerinde çok eski devirlerden beri yaygın bir inanca dayanmaktadır ki, İslâm müelliflerine ait rivâyetlere göre, Nuh peygamber, Türkistan'ı, oğlu ve Türk'ün babası sayılan Yafes'e verdiği zaman ona, bu kurak ülkede ne yapacağını sorar. Babası da oğluna yağmur yağdırma kudretini bahşeder ve üzerinde "İsm-i A'zam" duası yazılı olan bir taş verir. İhtiyaç halinde bu yazılı taş ile Allah'a dua edilerek yağmur yağdırılır. Buna "Yada Taşı" adı verilir.

[65] İskender Oymak, "Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya'daki İzleri", s. 61, 70.
[66] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 79-80.

Çin, Hıristiyan ve İslâm kaynaklarında Allah'ın Türklerin ecdadına yağmur yağdırma kabiliyeti verdiği zikredilmektedir.[67]

Kaşgarlı Mahmud şöyle demektedir: "Hususi bir taş olan Yada/Yat Taşı ile kâhinlik yapılır, rüzgar ve yağmur celbedilir. Bu, Türkler arasında çok yaygın olup buna Yağma boyu içerisinde bizzat şahit oldum. Orada bir yangını söndürmek maksadıyla yapılmış, yaz mevsiminde Allah'ın izniyle kar düşmüş ve bu suretle yangın söndürülmüştür."[68]

İlkel inançlara bakıldığı zaman, bazı taşlar, kurban takdiminde özel bir kutsal mevki alır. Taşın içinde bir kuvvet kaynağı, bir ruh ve bir mana olduğuna inanılır. Animizm inancında ölümden sonra ruhların ikâmet ettiğine inanılan yerlerden birisi de taşlardır.[69] Yahudilik ve Hıristiyanlığa baktığımızda yine taş ve kaya kültünün varlığı görülür.[70]

Orta Asya'daki ve Anadolu'daki birçok adak ve ziyaret yerlerinin taş yığınlarından meydana geldiği görülmektedir.[71] Aynı zamanda taşlar ve kayalar, Türk destanlarının, Türk efsanelerinin ve çeşitli evliya menkıbelerinin meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır.[72]

4. Dağlar:

Dağ kültünün de çok eski devirlerden beri çeşitli milletlerde mevcut olan uluslararası bir kült olduğunu görmekteyiz. Eski Yahudiler, Sina Dağı'nı; Araplar, Arafat Dağı'nı; Yunanlılar, Olimpus'u; Hintliler, Himalaya'yı; Moğollar da Burhan Kaldun'u kutsal kabul etmişlerdir.[73]

Yer-Su ruhlarının en önemli temsilcisi, dağlar olarak kabul edilmektedir. Çünkü eski Türkler, birtakım dağların ve tepelerin de ruhu olduğuna inanmaktaydılar. Yüksek dağlar, Tanrıların yolu olarak kabul edildiklerinden,[74] ataların mezarları dağ tepelerinde yapılmaktaydı. Dağ, Gök-Türkler döneminde bir kült halini almıştır.[75] Hunların Şandin-şan sıra dağlarındaki Han-yoan Dağı her yıl Gök-

[67] Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 91-92; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 160; Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, s. 45-88; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 188-189.

[68] Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügati't-Türk-III*, Tercüme: Besim Atalay, Ankara, 1992, s. 3, 159; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 92.

[69] Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, s. 21-24; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 181.

[70] Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, s. 28-37; Ahmed Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 181.

[71] Yaşar Kalafat, Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, 1990, s. 36-37.

[72] Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnan ve Uygulamalar", s. 181.

[73] Hikmet Tanyu, "Türklerde Dağla İlgili İnançlar", *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara, 1973, s. 5, vd.; Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler-II*, s. 253.

[74] Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi-II*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 129; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 49.

[75] Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 48.

Tanrı'ya kurban kestikleri dağdı.[76] Yine Hun, Gök-Türk ve Uygur hakanlarının Ötüken, Tanrı ve Uluğ dağlarını tanrılar dergâhı diye kabul edip Ötüken Dağı'nı başkent yapmalarında bu inancın etkileri görülmektedir. Dağ kültüne, aralarında biraz farklılıklar olmakla beraber günümüzde Altay Dağları'nda yaşayan Türklerde, Kazan Türklerinde, Başkurtlarda, Türkistan ve Özbekistan'da da rastlanmaktadır.[77]

Eski Türkler, dağların Tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Dağlara mübarek, mukaddes, büyük ata ve büyük hakan anlamlarına gelen sıfatlar verirlerdi. Her boyun ve her oymağın kendine mahsus kutsal kabul ettiği bir dağı olduğu gibi, boylardan kurulan büyük teşekküllerin de kutsal kabul edilen ortak dağları vardı.[78]

5. Sular:

Ziyaret fenomeni ile ilgili olarak mezar, ağaç ve taşın yanı sıra "su" unsuru da önemli bir yer tutmaktadır. Su ziyaret yerlerinin bir kısmı pınar, çeşme şeklinde iken, bir kısmı da havuz ya da gölet biçiminde olup; dilek pınarı, süt pınarı, dede suyu veya havuz gibi isimlerle anılmaktadır. Su kaynakları kutsiyetlerini çeşitli şekillerde kazanıyorlar. Bunlardan bazıları bir velî ile irtibatlı olabiliyor. Bazıları ise haklarında anlatılan efsaneyle ilişkili olarak kutsal addedilirken, bazıları ise yanında bulunduğu mezar, ağaç ve taşla ilişkilendirilip kutsal olarak kabul ediliyor. Bu suların şifa verme özelliklerinin yanı sıra, dilek tutmayla alâkalı olanları da vardır. Sularla ilgili olarak kayda değer bir diğer husus, diğer ziyaret unsurlarında olduğu gibi, kutsallık atfedilen suların başka amaçlarla kullanılması ve yasak fiillere izin vermeyişleridir. Meselâ, bu suların ticarî amaçla satılması, tuvaletlerde ve gusül abdesti alma işlemlerinde kullanılmaması gibi.[79]

En eski devirlerden beri Türklerin tabiat kültünde, su önemli bir unsur olmuştur. Türk kültür tarihinde su kültü ile ilgili en eski kayıtlara göre Hunlar döneminde su, Türkler tarafından kutsal kabul ediliyordu.[80]

Türkler büyük devletler kurduktan sonra bile, eski kutsal ırmakları unutmamışlardır. Meselâ, Uygurlar, Orhun ve Selenga nehirlerinin birleştikleri bir kavşakta gökten inen bir nur ile doğup türediklerine inanmaktaydılar.[81] X. Yüzyıl müelliflerinden Gerdizi'nin bildirdiğine göre, bu asırda İrtiş boylarında yaşayan Kimekler, İrtiş Irmağı'nı, Barshan Türkleri ise Isık Gölü'nü takdis etmekteydi. Hatta

[76] Hikmet Tanyu, "Türklerde Dağla İlgili İnançlar", s. 38.

[77] Hikmet Tanyu, "Türklerde Dağla İlgili İnançlar", s. 32-34; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 102; Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler-II*, s. 253-259.

[78] Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 22; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 181.

[79] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 80.

[80] Özkul Çobanoğlu, "Türk Kültür Tarihinde Su Kültü", *Türk Kültürü*, Mayıs, 1993, Sayı: 361/288; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 178.

[81] Bahaeddin Ögel, a.g.e., s. 137; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 190.

Kimekler: "Su, Kimeklerin tanrısıdır" derlerdi.[82] Yine Asya Hunları, Haziran ayında Ongın Nehri bölgesinde, Gök Türkler ve Uygurlar da Haziran ayında Tamir Irmağı kaynağındaki Gök Tanrı'ya, atalara ve tabiat kuvvetlerine at ve koyun kurban ederlerdi.[83]

Su kaynaklarının şifa verdiği inancı yaygın bir şekilde çok önceki devirlere kadar uzanmaktadır. Sıcak su kaynaklarının (kaplıcaların) meydana gelişleri de zaman, zaman yakınlarındaki bir yatıra bağlanan tabiat üstü bir olayla açıklanmaktadır.[84]

6. Ev, Mağara, Değirmen ve Benzeri Yapılar:

Yapılan araştırmalar, türbe, yatır, ağaç, taş, su unsurlarının yanında ev, mağara ve benzeri yapıların da kutsalın tezahür alanları olduklarını bize göstermektedir. Bununla birlikte, bu tür yapıların aslında kutsal velîler ve kutsallığa kaynaklık teşkil eden başka unsurlar aracılığıyla kutsallaştırıldıklarını belirtmeliyiz. İşte bu sebeptendir ki, meselâ, velîlerin veya başka mübarek kişilerin yaşadıkları yerler, kutsiyet ve bereket kaynağına dönüşmekte ve bu amaçla ziyaret edilmektedir. Bu evlerin ziyaret edilmesi ister istemez bu evin "ocak" olup olmadığı meselesini aklımıza getirmektedir. Türk dinî kültüründeki "ocak" ve "ocaklı" tabirleri ile Türklerin arasında çok eski dönemlerden beri, bazı esrarengiz objelerin birtakım mucizevî güçlerle mücehhez olduklarına ve onların bu sayede birtakım hastalıkların tedavisinde önemli fonksiyonlar icra ettiklerine dair inanç dile getirilmektedir. Bu tür tabiatüstü güçlerle mücehhez objelere sahip olan ailelere "ocak" veya "ocaklı" denilmekte ve bu aileler bu üstünlüklerini kendi ailelerinde nesilden nesile aktararak devam ettirmektedirler. Dikkate şayan olan şudur ki, özel olarak Türk kültürüne ait olan bu kurum ve uygulama, göçebe Türkler kadar, yerleşik olanlar arasında da oldukça yaygındır ve Anadolu'da da gerek Sünnî ve gerekse Alevî unsurlar arasında da sıklıkla kendini göstermektedir. İnsanlar bu tip yerleri de çeşitli sebeplerle ziyaret etmektedirler.[85]

7. Mevkiler:

Kutsallık bazen dağ ve tepe gibi tabiî oluşumlarda ve mevkilerde de tezahür edebiliyor. Bu durumdaki ziyaret yerlerinin birçoğu dağ veya tepe gibi isimlerle anılıyor. Bu durumda da birkaç unsurun birleşmesinin yanı sıra bu tabiî durum ve mevkilerin başlı başına kutsal sayılmaları da söz konusudur. Her hâlükârda onların bu kutsallığı kazanıp bir ziyaret yerine dönüşmesinde bir olay veya efsanenin rol oynadığına da şahit oluyoruz. Bununla birlikte, bu efsanelerin önemli bir bölümü yazıya geçirilmediğinden bugün unutulmuş durumdadır.[86]

[82] Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, s. 40-41; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 90.

[83] Kutlu Özen, *Sivas ve Divriği Yöresinde Eski Türk İnançlarına Bağlı Adak Yerleri*, Sivas, 1996, s. 18; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 178.

[84] Ahmet Gökbel, "Varsak Türkmenleri'nde Yer-Su İnancının İzleri", *Dinler Tarihi Araştırmaları-I*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s. 268.

[85] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 80-81.

[86] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 81.

B. ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ EFSANELER, KERAMETLER VE MENKIBELER

Ziyaret fenomeni; mezarlar, türbeler, taşlar, ağaçlar, su kaynakları, evler, mağaralar, tepeler, dağlar ve mevkiler gibi değişik objelerde tezahür etmektedir. Bunların ziyaret yerleri olarak kabul edilmesindeki şey ise, oralarda bulunduğuna inanılan tabiatüstü fevkalâde güçtür. Şu halde ziyaret yerlerini, fizik ötesi bu olağanüstü kutsal gücün tezahür merkezleri veya kaynakları olarak nitelemek gerekecektir. Nitekim halk buralara bu gözle baktığı içindir ki, bunlara rağbet etmekte ve bunu yaparken de kendi düşüncesi, mantığı, inancı ve hayal gücüne göre birtakım kanıtlara başvurmaktadır.

Efsaneler, kerametler ve menkıbeleri, ziyaret yerlerinin ait oldukları sosyal çevrelerde tabiatüstü fevkalâde güçlerle mücehhez oldukları konusunda iknaa yarayan ve böylece onların kutsallaşıp, meşrulaşmasını sağlayan vasıtalar ya da mekanizmalar şeklinde tanımlayabiliriz.

Efsane, keramet ve menkıbelerle dopdolu olan bu görünüm, ziyaret yerlerini öylesine sıkı bir doku ile sarmıştır ki, orada ziyaret fenomeni daha çok bu veçhesi ile dikkat çekmekte, hatta kendisiyle ilgili tarihî bilgi ve gerçeklikleri de bu yöne doğru çekmek sûretiyle efsaneleştirmekte ve menkıbeleştirmektedir. Aslında bundan daha tabiî bir durum da söz konusu olamaz. Zira ziyaret fenomeni, genelde birçok toplumda ve çeşitli dönemlerde olduğu gibi daha çok rivâyetlere dayalı bir "Halk Dindarlığı" ortamında hayatiyet bulmaktadır. Genelde sözlü rivâyetlere dayanması ve yazıya geçmemiş olması sebebiyle, oralarla ilgili birçok efsanenin, menkıbenin ve kerametin zaman içerisinde birbirine karışmasıyla, pek çoğunun bulanıklaşmasına hatta unutulmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte ziyaret fenomeni var oldukça menkıbeler ve kerametler de onlarla beraber var olmaya devam edecek, bazıları unutulacak ve yerini yenileri alacaktır.[87]

Efsaneler; genellikle halkın ağzında, şifahî olarak dolaşmak sûretiyle şekillenen ve çoğunlukla olağanüstü nitelikler taşıyan hikâyeler olup, tarihî gerçeklikleri de çok aşmaktadır. Buna karşılık menkıbeler; tarihî gerçeklerle daha çok irtibatlıdırlar. Üstelik menkıbeler, velîlerle ilgili olduğu andan itibaren hayal gücü onları, tarihî gerçekliklerin çok daha ötesinde, olağanüstü özellikler ve unsurlar yükleyerek kutsallaştırmaktadır. Ziyaret yerlerindeki kahramanların bir bölümü tarihî ya da destanî kişiliklerinden daha çok gazi-velî hüviyetleriyle karşımıza çıkmaktadır.[88]

Kerametler ise, ziyaret fenomeninin ön plâna çıkmasında ve insanlar arasında yaygınlaşmasında önemli rol oynayan hususlardan bir diğeridir. Kerametlerin yayılmasında türbe civarında ikamet eden insanların ve türbedarların payı büyüktür. Elbette çevrede anlatılan menkıbelerin, bu hâlet-i rûhiyyeye sahip kişiler için psikolojik yönden yönlendirme özelliği söz konusudur. Türbedarlar

[87] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 82.
[88] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 82.

çoğu zaman ziyaretçileri inandırma çabasına girerler. Burada ziyaret fenomeninin ortaya çıkışı ve gelişiminin, çevrenin sosyo-kültürel yapısı ile yakından ilgili olduğu görülebilir. İnsanları ziyaret mahalline çeken şey, üstün gücü kendisinde barındırdığına inanılan bu yerlerin ihtiyaçlara cevap vereceği düşüncesidir. Bunun için de öncelikle kerametlerden oluşan geniş bir halk rivâyeti oluşur. Orada meydana gelmiş pek çok efsanevî olay, dilden dile dolaşarak o yer hakkında halk arasında kutsal fikrinin oluşmasını sağlar. Üstün gücü olduğu kabul edilen bu yerler hakkında sonraları yeni yeni rivâyetler ortaya çıkar. Bunlara ilâve olarak, bu ziyaret yelerine gelen kişilerin aldığı sonuçlar; yani hastalıkların iyileşmesi, çocuğu olmayanların çocuk sahibi olması, evlenememişlerin kısmetinin açılması, yağmur yağması gibi gelişmeler, ziyaret mahallerine cazibe kazandırmaktadır. Başlangıçta bu yerlere az olarak gerçekleştirilen ziyaretlerin, zamanla, keramet ve yardımı görme motiflerinin yaygınlığı oranında arttığı görülmektedir. Tabiî olarak ziyaretlerin artışı ile beraber kerametlerin sayısında ve anlatılma oranında da doğal bir artış söz konusudur.[89]

C. ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ AMAÇLAR VE YASAKLAR

Ziyaret yerleri, bu yerleri ziyaret edenlere göre, kendilerinden kerametler ve bereketler fışkıran membalardır. Velîlerin sağlıklarında gösterdikleri kerametlerin, öldükten sonra da mezarlarında yahut kendilerinden arta kalan eşyalarda devam ettiğine, hatta çevrelerindeki ağaçlara, taşlara, dağlara, tepelere sirayet ettiğine inanılmaktadır. Üstelik bazen bizzat bir kısım taşlar, sular, ağaçlar, tepeler, kayalar feyiz ve bereket membaı olarak görülüyor. Bu yerlerle ilgili kerametler artıp yaygınlaştıkça, halkın oralara olan rağbeti de artıyor.[90] Aslında insanları buralara cezbeden şey, onlarda bulunduğuna inanılan fevkalâde manevî güç, feyiz ve bereket yahut da fenomenolojinin diliyle ifade etmek gerekirse, kutsalın, onunla birtakım ritüel usullerle temasa geçilmesi halinde insanlara faydasının dokunacağına inanılmasıdır. Söz konusu mekânlar, kendilerinde bulunduğu varsayılan bu güç sayesinde insanlara yararları dokunacağı inancıyla, onları çeşitli amaçlarla kendilerine çekmektedir.[91] Aynı şekilde onların hoşlanmadıkları şeyleri yapmak yahut onlara saygısızlık ya da tecavüzde bulunmak ise bu fiilleri işleyenlere zarar vermektedir.

İnsanların ihtiyaçları pek çok ve çeşitlidir. Bu bakımdan ziyaret yerlerine de çok çeşitli dilek, istek, adak, murat ve hacetlerle gidilmektedir. Genellikle ziyaret yerleri de çok amaçlı olarak kabul ve rağbet görmektedir. Bununla birlikte bir ya da birkaç amaç için gidilen ziyaret yerlerine de rastlanılmaktadır.

[89] İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 147.

[90] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 85.

[91] Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", s. 96.

Kendisinde maddî ve manevî güç olduğu kabul edilen ve çeşitli faydalar umularak ziyaret edilen kutsal yerlerin ziyaret edilme sebep ve amaçlarını incelediğimiz zaman, temel olarak iki noktada toplandığını görüyoruz:

a. Manevî Maksatla Ziyaret:

Kutsal yerleri ziyaret edenlerin bir kısmının ziyaretleri maddî amaçlı olmayıp, sadece orada dua etmek, Allah'a yalvarmak, manevî bir haz ve feyiz almak içindir. Bu kimseler oralarda, adak adama, kurban kesme, çaput ve bez bağlama davranışlarında bulunmadığı gibi, bu mekânlarda namaz dahi kılmamaktadırlar. Sadece bir Fâtiha üç İhlâs okuyup, bu sûrelerin sevabını orada yatan zatın ruhuna bağışlamaktadırlar. Bu ziyaretçiler, ziyaret yerinden ve yatırdan hiçbir şey talep etmemektedirler, taleplerini Allah'tan beklemektedirler.

b. Maddî Menfaat Temini İçin Kutsal Yerleri Ziyaret:

Bu tür ziyaretleri yapanlar aslında ziyaret yerinden direkt olarak maddî bir şey istememekte, esas arzusunu Allah'a arz etmektedirler. Ancak ziyaret ettiği yeri âdeta isteğinin kabulü için bir vasıta olarak kullanmaktadırlar. Fakat bazı durumlarda ziyaret mahalli veya yatır, birinci plâna çıkarak, her şeyi onun sağlayabileceği gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada, çaput ve bez bağlama, dilek taşları yapıştırma, duvarlara dileği ifade eden yazılar yazma, mum yakma, kurban kesme, ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan suyu içme ve toprağı yeme, bu su ile yıkanma, orada bulunan ve kutsal olduğuna inanılan taşı vücudunun ağrıyan yerlerine sürme ve benzeri birtakım uygulamalar ortaya çıkmaktadır. Bu tür ziyaretlere daha çok kadınların ilgi gösterdiği müşahede edilmektedir.[92]

Ziyaret yerlerinin ziyaret edilme sebep ve amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hastalıklardan Şifa Bulmak:

Pek çok kişi kutsal yerleri birtakım hastalıklardan kurtulmak amacıyla ziyaret etmektedir. Genel olarak bütün hastalıklardan kurtulma amacına yönelik ziyaret edilen yerler olduğu gibi, bazı hastalıkların tedavisi için gidilen özel ziyaret yerleri de vardır. Bu hastalıkları şöylece sıralayabiliriz:

a. Baş ağrısı

b. Sıtma hastalığı

c. Bel ağrıları ve felç hastalıkları

d. Ruhî ve zihnî hastalıklar

e. Cilt hastalıkları

[92] İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 296-297; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 462; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 146.

f. Kuduz hastalığı

g. Aydaş hastalığı

h. Sara hastalığı

ı. Yürüme yaşı geldiği halde yürüyemeyen ve yürüme bozuklukları

i. Çocuk emziren kadınların sütü az olanlarının sütünü artması ve süt hayvanlarının sütünün bol olması

j. Çocuğu olmayanların çocuk sahibi olması ve çocuğu olup da yaşamayanların çocuklarının yaşaması

Özellikle çocuk sahibi olmak maksadıyla ziyaret edilen mekânların sayısı oldukça çoktur. Her nedense bu maksatla ziyarette bulunanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.

2. Yağmur Duası Yapmak:

Ziyaret edilen ve kutsal olarak kabul edilen mekânların çoğunda yağmur duası yapılmaktadır.

3. Dilek Tutmak ve Adak Adamak:

Ziyaret yerlerinin büyük bir kısmında dilek dilenmekte ve adak adanmaktadır. Bir işinin olmasını dileyen kişi bu mekânlara gelerek dilekte bulunmakta ve dileğinin gerçekleşmesi halinde kimisi kurban kesip, etini fakirlere dağıtacağını, kimisi de oruç tutacağını, bazıları da bez ve çaput bağlayarak, taş yapıştırarak, namaz kılarak, Kur'ân-ı Kerîm okuyarak, mum yakarak peşin adağını veriyor ve dileği gerçekleştiği takdirde tekrar geleceğini ifade ediyor.

4. Kısmetin Açılması:

Bu tür ziyaretler daha çok kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Evde kalmış kişilerin evlenebilmek amacıyla gerçekleştirdikleri ziyaretlerdir.

5. İş, Mal-Mülk Sahibi Olmak:

İşsiz kalan bazı kimseler iş sahibi olabilmek için kutsal mekânları ziyaret etmektedir. Hatta bazen bu tür dileklerin anneler tarafından çocukları için yapıldığı, hatta çocuğunun iş sahibi olma dileklerini duvarlara yazdıkları görülmektedir. Ayrıca ev, araba, mal-mülk sahibi olabilmek için ziyaretler gerçekleştirilmektedir.

6. Yatırın Tavsiyesini Almak:

Bazı kimseler yapacakları işlerin hayırlı olup olmadığını öğrenmek ve yatırın tavsiyesini almak için ziyaretler yapmaktadırlar.

7. Trafik Kazaları, Sel, Deprem ve Felâketlerden Emin Olmak:

Bazı kimseler, uzun bir yolculuğa çıkmadan önce bazı türbeleri ziyaret etmek sûretiyle kaza ve belâdan uzak kalmak ve sağ salim dönebilmek için dua ederler. Ayrıca sel, deprem gibi tabiî afetlerden korunmak için çeşitli türbeleri ziyaret etmektedirler.

8. Doğacak çocuğun kız mı, oğlan mı olacağını önceden öğrenmek

9. Kötü kadınların bu durumlarından kurtulmaları
10. İçki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulmak
11. Kayıp eşyanın bulunması
12. Düşman şerrinden emin olmak
13. Rızkın artması ve geçim sıkıntısının aşılması
14. Karı-koca arasındaki muhabbeti artırmak
15. Askere giden oğlunun sağ salim geri dönmesi
16. Sınavlarda başarılı olmak ve sınıfını geçmek
17. Yaramaz çocukların uslanması
18. Dışarıya uzak yolculuğa giden yakınların sağ salim geri dönmesi
19. Hayvan hastalıklarının iyileşmesi
20. Aile huzurunun sağlanması
21. Korku ve vesveseden kurtulmak
22. Çarpık bacaklı çocukların iyileşmesi
23. Çok ağlayan çocukların iyileşmesi
24. Yatağına işeyen çocukların iyileşmesi
25. Konuşma yaşı geldiği halde konuşamayan çocukların konuşabilmesi
26. Maddî ve manevî sıkıntılardan kurtulmak
27. Hac yolculuğuna çıkmadan önce ziyaret
28. Sevdiğine kavuşmak
29. Çocukların sünnet merasiminden önce ziyaret
30. Evlilik öncesi ziyaret
31. Yeni doğan çocukların albasmaması için
32. Kötü kâbus görmekten kurtulmak için
33. Nazardan korunmak için
34. Ağız eğilmesi ve çarpıklıktan kurtulmak için [93]

[93] İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 449-464; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 133-146; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 290-297; Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 86-87; Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", s. 97-98; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 191-198; Yahya Mustafa Keskin, "Tokat Yöresindeki Sünnî ve Alevî Topluluklarında Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklılıklar", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, 2000, Sayı: 5/210-221; Ekrem Sarıkçıoğlu, "Isparta ve Çevre Köylerindeki Ziyaret ve Adak Yerleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1979, Sayı: 3/136-145; Ahmet Gökbel, "Anadolu'da Yaşayan Halk İnanışlarından Çaput Bağlama ve Nazar", s. 176-178; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 167-187; Ahmet Gökbel, "Şarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 3-13; Ahmet Gökbel, "Gürün'de Ziyaret Yerleri", s. 4-14; Ahmet Gökbel, "İmranlı'nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 4-19.

Ziyaret yerleri bu şekilde çeşitli amaçlarla insanları kendilerine cezbettikleri gibi aynı zamanda insanları bazı şeyleri yapmaktan sakındırmakta ve daha doğrusu ilişkilere birtakım sınırlamalar ve yasaklar koymaktadır. Bu sınırlama ve yasaklara uymayıp, saygısızlık yapanlar ise türlü felâketlere duçar kalabilmektedir.

Bu sınırlama ve yasaklamalardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Türbenin yakınında gayr-i ahlâkî davranışlarda bulunmak
2. Yatırların aleyhinde konuşmak
3. Yatırın bulunduğu semtte veya köyde cinayet işlemek veya davul çalmak
4. Yatırın yanından geçerken sigara içmek
5. İçkili olarak yakınından geçmek
6. Yatırın üstüne pislik atmak
7. Türbeyi yıkmaya çalışmak
8. Mezara herhangi bir şekilde saygısızlık etmek ve tecavüzde bulunmak
9. Define aramak amacıyla türbe veya mezara girip kazı yapmak
10. Yatırların yerlerini değiştirmeye kalkışmak
11. Hırsızlık amacıyla türbeye girmek
12. Mezarın üzerinin örtülmemesini istediği halde, türbenin üzerini çatı, kubbe vs. ile kapatmaya kalkışmak
13. İstemediği halde mezarın üzerine bina yapmaya kalkışmak
14. Ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan suyu ticarî amaçlarla kullanmak
15. Ziyaret yerinden odun veya dal kesip götürmek
16. Ziyaret yerindeki hayvanları avlamak [94]

D. ZİYARET YERLERİ İLE İLGİLİ USÛL, ÂDÂB VE MENSEKLER

Kutsalın hem kendine cezbedici hem de korkutucu ve ürkütücü çift yönlü karmaşık özelliği dolayısıyladır ki, insanların ziyaret yerleri ile olan ilişkileri ve ziyaret fenomeni de yukarıda işaret edilen belli yasaklarla birlikte birtakım usûl, âdâb ve menâsiki de beraberinde getirmektedir. Daha doğrusu ziyaret fenomeni, her zaman için çok sıkı kurallara sahip olmasa da yine de az çok yerleşik usûl, âdâb ve menâsikten söz etmemize imkân vermektedir.[95]

[94] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 87-88; Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, s. 68 vd.; Ahmet Gökbel, "Şarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 4-8; Ahmet Gökbel, "Gürün'de Ziyaret Yerleri", s. 6; Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.m., s. 141-146; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", s. 290-296; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 460; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 191-197.

[95] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 88.

Kutsalın bir tezahür biçimini yansıtan ve bundan dolayı pek çok amaçla ziyarete konu olan kutsal mekânlar, ancak belli usûl, âdâb ve mensekler çerçevesinde ziyaret edilebilmektedir. Bu usûl, âdâb ve mensekler, ziyaret günü ve saati gibi zaman dilimi ile ilgili olabildiği gibi, ziyarete ön hazırlık ve nihayet kutsal mekânlarla temasa geçilmesi esnasında söz konusu olan birtakım uygulamaları içermektedir.[96] Ziyaret zamanı olarak genellikle belli ve değişmez vakitlerden söz etmek mümkün görünmese de perşembe ve cuma gibi muayyen günlerin tercih edildiği gözlenmektedir. Bazı ziyaret yerlerine ise cuma günü cuma namazından sonra ya da ikindi namazını müteakip gidildiğine şahit oluyoruz. Yağmur duaları gibi yılda bir kez ve topluca yapılanların genelde bahar mevsiminde veya yaz mevsiminin başında yahut ortasında yapıldığı gözlemlenmektedir. Yine Hıdrellez kutlamaları sebebiyle yapılan ziyaret ve törenler de 6 Mayıs'ta gerçekleştirilmektedir. Kurak mevsimler, uzun yolculuğa çıkma, hacca gitme, hasat mevsiminin başlangıcı ve sonu, dinî bayramlar, mübarek aylar, günler ve geceler ile düğünler ve özellikle de sünnet düğünleri, ziyaret için bir vesile teşkil etmektedir. Bunun dışında duruma ve ihtiyaca göre her zaman için ziyaretlerin gerçekleştirilmesi de söz konusudur.[97]

Ziyaret öncesi ve ziyaret esnasında yapılan uygulamalardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Abdest almak
2. Kadınların başlarını örtmesi
3. Üç İhlâs, bir Fâtiha okumak
4. Kurban kesmek
5. Ağaca, çalıya, dala, demir parmaklıklara çaput veya bez bağlamak
6. Ziyaret yerinde bulunan delikli taşların içinden geçmek
7. Ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan sudan içmek, bu suyu eve götürmek ve bu su ile banyo yapmak
8. Ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan topraktan yemek ve bir tutamını alıp eve götürmek
9. Dilek taşları yapıştırmak. Taş yapışırsa dileğin gerçekleşeceğine inanmak.
10. Dua etmek
11. Yağmur duası yapmak

[96] Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 198; Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", s. 98.

[97] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 88; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 198; Yahya Mustafa Keskin, "Gelenek ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye'de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Keçeci Baba Örneği)", s. 98.

12. Toplu olarak dua etmek
13. Ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan ağaçtan veya çalıdan bir parça alıp kurutmak, eve getirmek
14. Ziyaret yerinde pilav pişirip yemek ve orada bulunanlara dağıtmak
15. Türbeye sembolik olarak kadın ve çocuğu satmak
16. Ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan taşı veya taşları vücudun ağrıyan yerlerine koymak veya sürmek
17. Dilek dilemek
18. Adakta bulunmak
19. Türbeye havlu, seccade, tespih, takke, başörtüsü, süpürge ve takunya bırakmak
20. Çaput veya bez parçalarını okumak
21. İki rekât namaz kılmak
22. Mum yakmak
23. Ziyaret yerin etrafını belirli zamanlarda belirli sayılarda (3 veya 7 defa) dolaşmak
24. Ziyaret yerlerindeki mezarlara elini ve yüzünü sürmek
25. Ziyaret yerine para bırakmak veya atmak
26. *Kesilen adak kurbanının kanından alna sürmek*
27. Yatırın ruhuna dualar ithaf etmek
28. Çocuğu olmayan kadınların sırtına mezarın başındaki taşı koymak veya ziyaret mekânlarında bir müddet uyutmak
29. Çocuğu olup da yaşamayan çocuklara, yaşaması için türbedeki yatırın ismini koymak veya çocuğu yaşamayan kadınların boynuna at nalı, boncuk vb. şeyler asmak, Mehmet isimli yedi kişinin kapısını dolaştırmak ve buralardan un, tuz ve şeker toplamak
30. Ziyaret yerinde Kur'ân-ı Kerîm okumak ve sevabını orada bulunan yatırın ruhuna bağışlamak
31. Ziyaret yerinde salavat getirmek
32. Ziyaret yerindeki namaz kılınacak yerin girişine bir kutu kesme şeker bırakmak
33. Ziyaret yerindeki sandukanın etrafını belirli sayılarda dolaşmak
34. Gelinlik çağına gelmiş kızın eşyasını türbeye bırakıp, üzerinden bir cuma geçtikten sonra alıp giydirmek
35. Türbenin anahtarını lâl olan çocuğun ağzına koyup sanki bir yerin kilidini açarmış gibi çevirmek
36. Sünnet ettirilecek çocuğu türbeye getirmek
37. Türbede, ahraz çocuğun başına tencere geçirip, tencereye üç kez vurmak, tencerenin karasının, çocuğun başına çıkmasını sağlamak

38. Ziyaret yerinde helva dağıtmak
39. Türbeye içi su dolu ibrik bırakmak
40. Çocuğu ocakta üzeri bezlerle örtülmüş oturağa yatırmak
41. İlâhiler okumak
42. Hastayı yatırın başında uyutmak
43. Ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan ağacın meyvesinden şifa niyetiyle yemek
44. Ziyaret yerinde tespih çekmek
45. Ekmek parçasını su ile ıslatarak yarısını orada bırakıp, diğer yarısını yemek
46. Dilek tutup, bir taşı ucundan ikiye ayrılmış bir ağaca sıkıştırarak suya bırakmak
47. Doğan çocuğa yatırın adını vermek
48. Şükür duası okumak
49. Çocuğu olmayan kadının ağzına ip ve ağaçtan gem yapıp, ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan kayanın etrafında belirli sayılarda tur attırmak
50. Hayvanı kutsal kayanın etrafında dolaştırmak
51. Yağmur duası esnasında kuzu sürüsünü koyun sürüsüne karıştırmak
52. Ziyaret yerinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan suyun içerisine para, demir parçaları vs. atmak
53. Dilek dilerken, türbedeki mermer sütunu kucaklamak
54. Ziyaret yerindeki mezar taşlarına veya türbe duvarlarına çeşitli dilek yazıları yazmak
55. El ve diz üzerine çömelerek ve apalayarak türbeye yaklaşmak ve öpmek
56. Hayvan hastalıklarının geçmesi için, hayvanların tüylerini veya yularını mezarın üzerine bırakmak
57. Yağmurun yağması için türbeden alınan bir taşı suya bırakmak
58. Ziyaret yerinde bulunan suyun içerisine yumurta bırakmak
59. Mezarın üzerine yeşil renkte örtü veya seccade bırakmak
60. Mezarın üzerine para atmak, buğday, bulgur vb. şeyler dökmek
61. Ziyaret yerinde bulunan suyu toprakla karıştırıp, bu karışımı vücudun ağrıyan yerlerine sürmek
62. Ziyaret yerine Türk bayrağı bırakmak
63. Türbe içerisine iç çamaşırları bırakıp, bir müddet zaman geçtikten sonra alıp giymek
64. Ziyaret yerindeki kutsal su ile cilt hastalığı bulunan yerin yıkanması

65. Ziyaret yerini ya üç gün üst üste gidip ziyaret etmek ya da üç perşembe üst üste ziyaret etmek

66. Yatırın tavsiyesini almak için türbe içinde yatmak [98]

E. ZİYARETÇİLER

Esasen ziyaret yerleri ve genel olarak ziyaret fenomeni, bir toplum içerisinde ve belli bir sosyo-kültürel ortamda vücut ve hayatiyet bulmaktadır. Bu demektir ki, ziyaret fenomeni, toplumsal bir olay olup, ait olduğu toplumsal ve kültürel çevrede hüküm süren çeşitli sosyal, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin etkilerine göre belirlenen, çeşitlenen, artan ve azalan bir seyyaliyet ve dinamizm çerçevesinde hayatiyet bulmakta ve yeri geldiğinde öteki toplumsal olaylara etki etmektedir.

Aslında her ziyaret yeri, bulunduğu toplumsal çevreyle sınırlı olan bir etkiye ve nüfuza sahipmiş gibi görülebilir. Zira özellikle köylerdeki birçok ziyaret yeri yalnızca o köyde yaşayanlarca kutsal bilinmekte ve çeşitli amaç ve vesilelerle ziyaret edilmektedir. Kasabalardaki ve şehirlerdeki birçok ziyaret yeri de onların oralara mensup bulunan değişik, sosyal, sosyo-ekonomik ve kültürel kategorilere mensup herkesi aynı ölçüde ve etkinlikte kendilerine cezbettiklerini söylemek de pek mümkün olmayabilir. Gerek şehirlerde ve gerek kasabalarda ve hatta kısmen köylerde, toplumun bir kesiminin onlara ilgi duymadığı ve hatta onların nüfuzunun tenkit ve reddedildiği gözlenmektedir. Zaman zaman ziyaret yerleri ile ilgili getirilen birtakım yasaklamalar, çeşitli toplumsal kesimlerde bir tepki psikolojisinin oluşmasına ve dolayısıyla daha sonraki dönemlerde o ziyaret yerlerine bir ilginin artmasına sebep olmaktadır.

Ziyaret fenomeninin toplumsal veçhesi üzerinde sanayileşmenin, eğitim ve öğretimin, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının, halkın kültür ve refah seviyesinin yükselmesinin ve hayat tarzının değişmesinin ve daha birçok faktörün etkilerinden söz edilebilir. Bununla birlikte bu faktörlerin her zaman için ziyaret olgusuna olumsuz bir etki yaptığını söylemek de hatalı olacaktır.

Bazı çevrelerdeki çok hızlı toplumsal, sosyo-ekonomik ve kültürel değişmeler, özellikle şehir merkezlerinde yaşayanların, dine ve özellikle tarikatlara ilgi duymalarına ve hatta ziyaret yerlerine daha fazla yönelmelerine sebep olmaktadır. Halkın refah seviyesinin ve ulaşım vasıtalarının artışı, yerleşim yerleri arasında-

[98] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 88-91; Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 167-189; Ahmet Gökbel, "Şarkışla Yöresinde Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 4-16; Ahmet Gökbel, "Gürün'de Ziyaret Yerleri", s. 4-14; Ahmet Gökbel, "İmranlı'nın İnanç Coğrafyası ve İlçedeki Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanç ve Uygulamalar", s. 5-19; Ekrem Sarıkçıoğlu, a.g.m., s. 136-147; İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma" s. 290-296; İskender Oymak, "Akçadağ ve Çevresinde Kutsal Mekan Anlayışı", s. 449-460; İskender Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", s. 133-145; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 191-197; Yahya Mustafa Keskin, "Tokat Yöresindeki Sünnî ve Alevî Topluluklarında Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalarındaki Benzer ve Farklılıklar", s. 210-221.

ki ilişkilerin sıklaşması, iç turizm olayının yerleşip kökleşmesi gibi birçok etken, yöresel bir ziyaret yerini ülke çapında ziyaretçilerin uğradığı bir yer yapabiliyor. Yine dernekleşme ve vakıflaşmanın bir sonucu olarak, yapılan yıllık ve düzenli faaliyetler de bu ziyaret yerlerinin ününün mahallî çerçeveyi aşıp, millî boyutlara ulaşmasına da sebep olabilmektedir. Yine bazı ziyaret yerleri her ne kadar mahallî bir özelliğe sahipse de, özellikle bir türlü iyileşmeyen hastalıklara iyi geldiği şeklindeki rivâyetlerle, çok daha uzak bölgelerden insanları kendisine çekerek, ilgi odağı ve uğrak merkezine dönüşebiliyor.

Ziyaret fenomeni çerçevesinde ziyaretçi olgusuna kültürlü olmak, yaş, meslek ve cinsiyet gibi birtakım faktörler açısından baktığımızda farklı durumlarla karşılaşmaktayız. Bu bağlamda ziyaret yerlerine rağbet edenlerin büyük bir kısmının toplumun alt tabakasına mensup, refah ve gelir düzeyi düşük, orta yaş üstü kimselerden meydana geldikleri gözlenmektedir. Ancak bu durum, söz konusu ziyaret yerlerinin, toplumun üst tabakasına mensup, kültürlü, refah ve gelir seviyesi yüksek kimseler tarafından ziyaret edilmedikleri anlamına gelmemektedir.

Ziyaretçi olgusu söz konusu olduğunda, şüphesiz en önemli unsurlardan birisini de cinsiyet faktörü oluşturmaktadır. Ziyaret yerlerine rağbet edenlerin çoğunluğunun orta yaş üstü, belli bir eğitim ve kültür düzeyinden yoksun ve toplumun alt tabakalarına mensup kadınlardan oluşması dikkatimizi çekmektedir ki, ziyaret yerlerinin içerisinde çocuk sahibi olmak, çocuğunun yaşamasını isteyen ve kısmetinin açılması gibi daha çok kadınları ilgilendiren dileklerin yapıldığı, ziyaret yerlerinin fazlalığı, bunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.[99]

Ziyaretçi olgusuna yine cinsiyet açısından baktığımızda, İslâmiyet'in kadın-erkek ayrımının da belirleyici bir unsur olduğunu görüyoruz. Meselâ, yağmur duasına sadece erkeklerin katılması gibi. Yine ziyaret yerlerindeki kadın-erkek ayrımı; belli ziyaret yerlerinin yalnızca kadınlara ya da erkeklere tahsis edilmesiyle de kendini göstermektedir.[100]

Sonuç olarak; ziyaret fenomeni çerçevesinde, ziyaret yerleri toplumların yaşadığı her coğrafyada önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Ziyaret fenomeni; dinî, mistik ve sihrî unsurlar taşıyan ve dünya kültür tarihinin derinliklerine kadar uzanan bir olgudur. Kültür tarihi açısından önemli malzeme olarak karşımıza çıkan kutsal değerler, insanların sıkıntı ve ümitsizlik durumlarında derman ve ümit kapısı olarak vazgeçilmez öneme sahiptirler. Kutsal değerlerle özdeşleştiği ve toplumların vicdanında yaşadığı ölçüde, ziyaret yerleri kutsal bilinip, ziyaret konusu olmaktadır. Bu haliyle ziyaret fenomeni, kolektif bir şuurla ilgili bir sosyo-psikolojik gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim böyle olduğu içindir ki, bu şuur, çeşitli dinî ve toplumsal etkenlere belli ölçüde bağımlı olarak toplumlarda tezahür eden, yerine göre güçlenen ve zayıflayan bir durumda hayat bulmaktadır. Bazı ziyaret yerleri cazibesini ve şöhretini giderek artırırken, bazıları da sönükleşiyor ve top-

[99] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 91-93; Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerindeki Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", s. 199-200.

[100] Ünver Günay-v.d., a.g.e., s. 94.

lumsal vicdanın derinliklerine gömülüyorlar ya da müsait ortamı bulunca yeniden canlanıyorlar veya onlara yenileri ekleniyor. Toplumların hayatında meydana gelen sosyal ve sosyo-psikolojik dalgalanmalar ve değişikliklerin, ziyaret fenomeni üzerinde etkili olduğu da bir gerçektir.

ZİYARET FENOMENİ
THE PHENOMENON OF VISITATION
Yrd.Doç.Dr.Galip ATASAGUN

This article aims to investigate the phenomenon of visitation of the shrines where the people to whom attributed spiritual powers are believed to rest. Such visitations are intended to ask for the spiritual assistance of the buried to get certain wishes and demands. This study also attempts at giving information about the beliefs and practices regarding this phenomenon.

Looked from the phenomenological perspective, this phenomenon stems from the belief that the dead, places, objects such as tree, stone, mountain and water have supernatural power; or in phenomenological terms, they are believed to have a direct connection with the Sacred.

ظاهرة الزيارة

يحاول هذا المقال أن يبحث عن الزيارات لمطالب ونوايا معينة إلى الأماكن التي يقال أنها أضرحة لأناس يعتقد أن لهم مزايا وقوى معنوية، كما يبحث عن الاعتقادات والتطبيقات التي تكونت حول هذه الظاهرة. فظاهرة الزيارة إذا نظرنا إليها من وجهة نظر الفينومينولوجية تعني زيارة بعض أضرحة ومزارات لأناس يعتقد أن فيهم قوى فوق طاقة البشر، كما تعي زيارة بعض الأشجار والمياه والجبال والأحجار لمقاصد مختلفة وبطرق معينة. والذي يجذب الناس إلى هذه الأماكن هو القوة المعنوية التي يعتقد فيهم والفيض والبركة، واعتقادا منهم أن هذه الأشياء المقدسة إذا توجه إليها الناس ببعض الطقوس الدينية تنفعهم.